

Kapitel 23. Lønarbejde og polarisering

23.1. Indledende

Efter i afsnit 23.2 at have opsummeret kritikken af Marx's kapitalteori søger jeg - som i den forrige sektion - at uddrage de positive lærdomme.

For Marx er essensen i kapitalen - og det der forklarer merværdien (dermed profitmaximeringen) - at en pengebesidder køber lønarbejde. Derfor forudsætter kapitalen pengeophobning på den ene side og frie lønarbejdere på den anden.

Lønarbejderen er fri i positiv forstand, nemlig fri til at disponere over sin arbejdskraft; denne formelle eller institutionelle bestemmelse diskuteres i afsnit 23.3, i lyset af kritikken af idéen om at det er arbejdskraften, der sælges; det fri lønarbejde sættes ind i en historisk sammenhæng, og den logiske sammenhæng mellem privatejendom og lønarbejde diskuteres.

Videre er lønarbejderen fri i negativ forstand, nemlig - ifølge Marx - fri for alle produktionsmidler; denne realøkonomiske bestemmelse tages op i afsnit 23.4. Marx forudsætter, snarere end udleder, polariseringen, og jeg argumenterer at hvis den udledes immanent, nemlig af konkurrencen indenfor den almene markedsøkonomi, antager den en anden skikkelse end hos Marx; problemet hos Marx er at han på væsensplanet ikke vil kendes ved konkurrencen.

Kapitlet rundes af i afsnit 23.5, hvor jeg fremhæver Marx's positive bidrag.

23.2. Kritikkenes negative resultat

Vi må konkludere at det ikke lykkes Marx at udlede kapitalen, bestemt som $P - V - P'$, af den simple vareproduktion (evt. enkle cirkulation), altså af $V - P - V$.

I Grundrisse gøres der et forsøg på at vise dette omslag. Ud fra immanente problemer eller modsætninger i den enkle cirkulation søges det vist at penge må sættes som mål, altså profitmaximering. Det mislykkes.

I Das Kapital er forsøget på at vise kapitalens nødvendighed - dermed den almene markedsøkonomis nødvendige omslag til kapitalisme - opgivet. Marx reducerer ambitionsnivoet til at vise kapitalens mulighed, forstået som forenelighed med arbejdsværdilæren. Også det mislykkes, fordi

teorien om at arbejdskraften sælges som en vare, dermed merværditeorien, ikke holder.

23.3. Lønarbejdet som institution

23.3.1. Historisk

Fra forrige kapitel kan vi konkludere at lønarbejdet indebærer salg af **arbejde**. Det er i en slaveøkonomi at arbejdskraften sælges og dermed antager vareform. Slaven er ufri i institutionel forstand, om end den faktiske grad af ufrihed varierer voldsomt (i Romerriget fra 'cattleslaves' til husslaver). Det centrale er at slaven ikke er (uafhængig) privatejer.

Heller ikke under feudalismen er den umiddelbare producent - bonden - fri, thi han er bundet til en bestemt herremand; dette er klarest ved det til slaveri grænsende livegenskab, men gælder også fæsteforholdet, såfremt der er stavnsbånd. Og i de førkapitalistiske byer begrænsede laugsvæsenet såvel de selvstændiges som de uselvstændiges frihed. I sin revolutionære periode sønderbrød borgerskabet i én bevægelse såvel de materielle som de formelt-juridiske bånd, som omviklede de umiddelbare producenter.

Fæstebonden adskiller sig fra slaven derved at hans arbejdskraft, dermed han selv, ikke kan sælges; dette sætter en grænse for herremandens disposition over arbejdskraften. På den anden side kan bonden ikke frit sælge sit arbejde, men indgår her i et tvangsforhold til en bestemt herremand, og det indebærer naturligvis en indirekte begrænsning i hans disposition over sin arbejdskraft. Heroverfor betyder lønarbejdet ikke blot et forbud mod salg af arbejdskraft (slaveri), men også at arbejderen frit kan sælge arbejdet, altså opnår privatejendomsret til sit arbejde.

Det ville føre alt for vidt at komme ind på de forskellige teorier om denne historiske institutionelle udvikling. Blot skal det nævnes at neoklassikernes typiske bud er en omkostningsbaseret teori, hvor fx afskaffelsen af slaveri forklares med dets ineffektivitet (hvilket North dog satte spørgsmålstejn ved i forbindelse med slaveriet i Sydstaterne), mens marxister lægger vægt på klasseinteresserne, specielt borgerskabets interesse i at frigøre producenterne fra de feudale bånd; på den anden side må det erindres at Marx fundamentalt forklarer produktionsforholdene - og lønarbejdet er et sådant - ud fra produktivkræfterne, og for så vidt må teknologien og omkostningerne indgå i forklaringen.

23.3.2. Logisk

Privatejendommen er vor præmis, så det er væsentligt at få afklaret om lønarbejdet harmonerer med denne institution?

Umiddelbart studser læseren måske over dette spørgsmål, for hvorfor skulle lønarbejdet dog begrænse eller endog være i strid med privatejendommen? Formelt-juridisk inkarnerer lønarbejdet jo netop den økonomiske frihed, som er privatejendommens adelsmærke.

Men sagen er mere indviklet end som så. Det skyldes at forbudet mod salg af arbejdskraft ikke blot retter sig mod andre (den potentielle slaveejer), men også mod arbejderen selv. Historisk er mennesker alt overvejende blevet tvunget ind i slavetilværelsen (fx krigsfanger), mens det har hørt til sjældenhederne at folk formelt frivilligt sælger sig selv, om end dette forekom i det antikke Grækenland. Men vi interesserer os nu for den logiske sammenhæng.

I en økonomi med lønarbejde kan alt - færdigvarer, maskiner, jord - købes og sælges, **undtagen** arbejdskraften; dette særlige 'gode' løftes ud af markedsøkonomien og udgør dermed en institutionel grænse for den private økonomi. Privatejerens økonomiske frihed begrænses - anderledes udtrykt - derved at loven forbyder ham at sælge dette bestemte gode og forbyder andre at købe det. Dette er i øvrigt ikke en **kun** teoretisk begrænsning, for det giver økonomisk mening at en person sælger sig selv således at provenuet tilfalder fx familien (da slaven ikke er et juridisk subjekt kan han principielt ikke selv drage fordel af beløbet).¹

For så vidt er der altså en formel modsætning mellem privatejendom og lønarbejde (dermed kapitalisme); slaveri er i bedre overensstemmelse med det privatøkonomiske system.

På den anden side er det lige så klart at besidderen af arbejdskraften mister sin økonomiske frihed - ophæver sig selv som privatejer - såfremt han sælger sin arbejdskraft; for så vidt er der en klar modsætning mellem slaveri og privatejendom, mens lønarbejdet er i langt bedre overensstemmelse med denne institution.

Lønarbejdet er således både i strid med og i harmoni med privatejendommen. Denne modsætning skyldes at den frie procedure leder til et ufrit resultat. Privatejeren er kun fuldstændig fri, hvis han kan sælge alt, herunder sin arbejdskraft, men udnyttes denne frihed bliver han slave. Modsætningen har samme logiske struktur som demokratiets kendte dilemma: Demokrati indebærer frihed for alle meninger, herunder de udemokratiske, således at demokratiet må tåle sin fjender og risikere sin

egen ophævelse (tillade nazistiske partier); men man kan også ræsonnere at demokratiet forråder sig selv ved at tillade sådanne partier og derfor slutte at de politiske subjekter skal 'tvinges til at være frie', dvs. demokratiske.

På det økonomiske felt hugger forbudet mod at købe og sælge arbejdskraft gennem dette logiske dilemma: privatejerens økonomiske frihed begrænses for at redde privatejerens økonomiske frihed. Dette er den politisk-økonomiske parallel til kulturhistoriens incest-forbud.

Dette betyder at lønarbejdet, dermed kapitalismen, logisk og institutionelt indebærer et distinkt nyt nivo, set i forhold til den almene analyse af privatejendommen og markedsøkonomien. Ganske uanset om det er rigtigt at almen markedsøkonomi drives af nyttemaximering, mens profitmaximering er kapitalismens grundlov, har Marx derfor ret i sin fundamentale to-delning af den politisk-økonomiske fremstilling. Og hvis institutioner overhovedet anerkendes som væsentlige i økonomisk teori, må neoklassisk og østrigsk teori kritiseres, fordi de **ikke** trækker en sådan streg, jvf. den generelle ligevægtsteori, der starter med at redegøre for de institutionelle forudsætninger (specielt privatejendommen), som derefter fungerer som invariant grundlag for både vare-, penge- og kapitalteori; derved sløres det at kapitalismen indebærer noget principielt nyt, og vi lokkes - som vi skal se i næste sektion - til at reducere specifikke kapitalistiske sammenhænge til de almene markedssammenhænge.

23.3.3. Kapitalismens generelle uligevægt

Dette drejer sig ikke (kun) om logiske og juridiske spidsfindigheder.

Forbudet mod at gøre arbejdskraften til en vare har særdeles praktiske konsekvenser for koordinationsproblemet, altså for muligheden af at skabe ligevægt mellem udbud og efterspørgsel på alle markeder. Der er et arbejdsmarked, men ikke et marked for den produktionsfaktor, som arbejdet 'strømmer' fra. Modsat hvad Ricardo mente² er mængden af arbejdskraft ikke markedsreguleret, men følger andre lovmæssigheder, dvs. økonomisk teori og befolkningsteori er adskilte størrelser. Hvis der er mangel på arbejde, kan den heraf følgende høje løn lokke mere arbejde ud af arbejdskraften,³ men der er snævre grænser for hvor meget arbejdsudbudet kan øges, eftersom den høje løn **ikke** tilskynder til 'produktion' af mere arbejdskraft. Og hvis der er overudbud af arbejde (arbejdsløshed) kan den lave løn måske få de eksisterende arbejdere til at begrænse deres arbejdsudbud, men igen er der grænser fordi den lave løn ikke resulterer i

en mindre mængde arbejdskraft.

Markedets logik strækker sig ikke til arbejdskraften, og derfor er det i sidste instans tilfældigt - eller i hvert fald hinsides den økonomiske teori - om udbud og efterspørgsel efter arbejde harmonerer; der kan udmærket være permanent arbejdsløshed, og hvis der er permanent overudbud på ét marked må der iflg. Walras's lov være permanent overefterspørgsel på andre markeder. Fordi markedet er nægtet adgang til at regulere ét - vitalt - gode er der derfor ingen tendens til generel ligevægt; i en slaveøkonomi kan en sådan tendens langt lettere begrundes. At arbejdskraften ikke er en vare er en anarkistisk bombe under den usynlige hånd, præcis som hvis man ikke måtte købe og sælge maskiner, men kun maskinydelser.

Jeg kan forestille mig to indvendinger mod ovenstående:

1) Det er muligt at et flertal af arbejdere reagerer på lav løn ved af 'producere' færre fremtidige arbejdskraften (børn). Ja, men da der ikke er en objektiv sammenhæng mellem prisen på arbejde og vurderingen af arbejdskraften, bliver sidstnævnte vurdering rent subjektiv, så det kan lige så vel tænkes at svaret bliver flere børn (og i øvrigt reagerer de fleste sådan, synes erfaringen at vise). Det centrale er imidlertid at Ricardo's argument er ugyldigt i en ren markedsmodel, hvor agenterne kun kender til økonomiske motiver: Højere ostepriis lokker osteproducenten til at øge produktionen, fordi han selv nyder godt af den øgede indtægt, men de forældre, der grundet høj løn måtte lokkes til at producere flere børn, får ikke selv indtægten fra det øgede udbud, for når børnene er blevet store nok til at sælge deres arbejde er de eo ipsi - som frie, selvstændige arbejdere - selv ejere af lønnen.

2) Overudbudet giver lav løn, hvilket lokker virksomhederne til at substituere relativt dyre maskinydelser etc. med relativt billigt arbejde, hvilket afhjælper ledigheden. Dette er rigtigt, men denne mekanisme garanterer kun fuld beskæftigelse, såfremt det antages at virksomhederne vil købe alt det udbudte arbejde, ganske uanset mængde. En sådan økonomi er vel tænkelig, men det må betegnes som et særtilfælde. Analysen i dette kapitel vedrører de allermest abstrakte træk ved kapitalismen, så det vil være urimeligt at relatere direkte til den aktuelle, og tilsyneladende permanente, arbejdsløshed i EU; alligevel må det være tilladt at gøre opmærksom på, at denne arbejdsløshed ikke synes at medføre en tendens til mere arbejdsintensiv produktion.

Dette argument for muligheden af permanent arbejdsløshed, dermed 'stabil' generel uligevægt, beror på lønarbejdet som institution og fore-

kommer mig derfor mere fundamentalt end Keynes' argument, der er baseret på det tilfældige forhold mellem makroudbud (produktion) og makroefterspørgsel. Videre gælder argumentet også i en kapitalistisk økonomi med fuldkommen konkurrence på alle markeder, dvs. i en økonomi uden de 'lønforvridninger', som følger af fagforeninger og arbejdsgiverforeninger (hvis der er sådanne institutioner, er det naturligvis ingen sag at forklare permanent arbejdsløshed).

Vi kan konkludere at lønarbejdet som institution indebærer en principiel grænse for privatejendommen og dermed for markedskonomen, - en grænse der indebærer at der ikke er en almen tendens til ligevægt på kapitalnivoet. Marx kan siges at være enig i sidstnævnte konklusion, jvf. hans teori om 'reservehæren' eller 'relative overbefolkning' (Marx, 1867: 657ff); modsat Ricardo afstår han fra en markedsbaseret teori om udbudet af arbejde/ arbejdskraft, og indskrænker sig til at vise hvordan efterspørgslen efter arbejde/arbejdskraft afhænger af den spasmodiske kapitalakkumulation. Dette må imidlertid siges at være i modstrid med hans idé om at arbejdskraften produceres og sælges som en vare, i overensstemmelse med arbejdsværdilæren: hvis dette var tilfældet måtte Ricardo's teori være den adækvate.

Marx har ret i at arbejdskraften er enestående i den kapitalistiske økonomi, ikke fordi den er vare, men fordi den **ikke** er vare. Denne særstilling indebærer en fundamental **asymmetri** mellem arbejdskraften og de øvrige produktionsfaktorer, derfor også mellem arbejdet og de øvrige faktorydelser. Men hvor Marx udnævner arbejdet til en privilegeret kategori, hvorom hele kapitalismen drejer sig, vil jeg snarere karakterisere den som en underprivilegeret kategori, netop når den ses i forhold til kapitalismen.

23.3.4. Er arbejdskraften kapital?

Selvom arbejdskraften ikke er en vare og derfor ikke får en markedspris, er der selvfølgelig ingen der kan forbyde besidderen eller andre at foretage en økonomisk vurdering af arbejdskraften.

Der er intet i vejen for på østrigsk vis at tilregne arbejdskraften en værdi (nytte) ud fra nytten af de færdigvarer den producerer, eller for at beregne værdien af arbejdskraften ved at tilbagediskontere værdien af arbejdet (lønnen). For så vidt kan man kalde arbejdskraften 'kapital', således som Walras og Fisher foreslår.

Deres formuleringer er ganske interessante:

"In speaking of persons as natural capital and as reproducing themselves by procreation, we are not overlooking the principle of social ethics which is gaining ever wider acceptance: that persons should not be bought and sold like things, nor bred in barn-yards or stud-farms like cattle and horses. It might be thought beside the mark, therefore, to include persons in a theory of the determination of prices. On the other hand, although personal capital is not subject to purchase and sale, labour or personal services are offered and demanded every day on the market, so that personal capital can, and often should be evaluated. Moreover, we should frankly recognize that, in the pure theory of economics at any rate, it is perfectly proper to abstract completely from considerations of justice and practical expediency, and to regard personal capital, like land and capital proper, exclusively from the point of view of value in exchange. We shall therefore continue to speak of the price of labour, and even the price of persons, quite apart from any argument either for or against slavery" (Walras, 1874: 216f).

"We may, if we so choose, for logical convenience, include as property /dermed kapital, i Fisher's terminologi/ the ownership in ourselves, or we may, conformably to custom, regard human beings as in a separate category" (Fisher, 1930: 12).

Det ses at Walras betragter en social institution som lønarbejdet (forbudet mod slaveri) etisk og subjektivt, snarere end objektivt, og at den omtalte 'rene teori' - genstanden for hans bog - ses som så almen og universalhistorisk, at den er hævet over distinktionen mellem slaveri og lønarbejde. Videre er det karakteristisk, at de begge lader det være mere eller mindre valgfrit om arbejdskraften skal betragtes som kapital.

Nu kan man jo kalde ting, hvad man vil, men grundet den principielle forskel mellem på den ene side arbejdskraft og på den anden side maskiner og jord, finder jeg det særdeles uhensigtsmæssigt at inkludere dem i det samme økonomiske overbegreb. Ved en fysisk-teknisk betragtning har vi tre parallelle produktionsfaktorer, men økonomisk falder arbejdskraften i en kategori for sig, rettere: den falder udenfor de (markeds-) økonomiske kategorier.

Hidtil har vi antaget at arbejdskraften er simpel eller ukvalificeret, men det er klart at kvalificering (uddannelse) spiller en stadig større rolle; mange mener at informationsfundet betyder at viden er blevet den

centrale produktivkraft. Kvalificering giver større produktivitet for virksomheden og derfor højere løn for arbejderen.

For Marx er der ingen problemer i dette. Uddannelsesomkostningerne, målt i arbejdstid, må indregnes i arbejdskraftens værdi, hvilket forklarer at den kvalificerede arbejder kan få en højere pris for sin arbejdskraft. Ikke-marxister diskuterer temaet under overskriften 'human capital'.

Spørgsmålet er om arbejdskraftens kvalificering gør det berettiget at betragte den som kapital, dermed som en del af markedsøkonomien?

Mens arbejderen næppe oplever det at spise som en 'investering' i arbejdskraft, vil hun ofte afholde omkostninger til uddannelse med henblik på at få en højere løn. For så vidt kan dette aspekt af arbejdskraften ses som 'kapital' og den højere løn som dennes afkast.

Derimod er investering i kvalificeret arbejdskraft i princippet ikke mulig for kapitalisten, eftersom han - modsat slaveejerer - ikke kan hævde en ejendomsret til de kompetencer, som arbejderen erhverver, hvilket allerede Marshall (1890: 466) gjorde opmærksom på. Lønarbejderen er fri og kan derfor flytte sig selv og 'sine' kvalifikationer til en anden kapitalist (eller for den sags skyld trække sig ud af arbejdsmarkedet); den livslange binding til en bestemt virksomhed - som vi kender fra Japan - er atypisk og ikke juridisk bindende. Dette er baggrunden for at kvalificering af arbejdskraften normalt varetages af staten, altså foregår udenfor markedsøkonomien.

Vi kan konkludere: Arbejdskraften er ikke en vare, eftersom den ikke kan købes og sælges, men kapital kan defineres på en sådan måde at arbejdskraft er kapital; dette er imidlertid ikke hensigtsmæssigt, fordi en væsentlig asymmetri i kapitalismen - og den centrale forskel til en slaveøkonomi - dermed udviskes.

23.4. Polariseringen

I Kapitel 13.6 søgte jeg at vise at konkurrencen indenfor den almene markedsøkonomi skaber rige vindere på den ene side og fattige tabere på den anden. Denne polarisering antager to former, alt efter hvorvidt taberne formår at sælge deres faktorydelser. Lykkes dette får vi en modsætning mellem de selvstændige agenter, der selv organiserer produktionen, og så de uselvstændige, der er henvist til at sælge faktorydelser (arbejde, maskinydelse eller jordydelse). Lykkes det **ikke** får vi modsætningen mellem markedsagenterne (selvstændige og uselvstændige) og de udstødte.

I forhold hertil er Marx's polarisering **speciel** på to måder.

For det første spiller de udstødte ikke nogen væsentlig rolle i Marx's teori; i hele første bind af *Das Kapital* fylder omtalen af det såkaldte pjalteproletariat ('Lumpenproletariat') præcis én side (Marx, 1867: 673). Dette hænger givetvis sammen med at kapitalismens oprindelige problem ikke var overskud af, men mangel på arbejdskraft; den tidlige kapitalisme, som Marx oplevede, havde brug for vældige hære af arbejdere. Han ser naturligvis tendensen til at erstatte arbejdskraft med maskiner (relativ merværdiproduktion), men denne overflødiggørelse af arbejdere opvejes i det store regnestykke af kapitalismens voldsomme expansion. Under alle omstændigheder tog Marx ikke højde for den moderne kapitalismes tendens til at gøre en stadig større befolkningsandel overflødig for produktionen ('reservehæren' af arbejdsløse falder i en anden kategori, fordi en reserve har en funktion).

Denne tendens beror på det almene forhold mellem befolkningstal og efterspørgslen efter arbejde, men nok så meget på at denne efterspørgsel i stigende grad retter sig mod højt kvalificerede ('vidende') arbejdere; selvom der abstrakt måtte være brug for arbejde, er det i dag langt fra sikkert at den fallerede producent kan afsætte netop sin arbejdsydelse.

Så vidt det historisk-empiriske. Det væsentlige er imidlertid det principielle, nemlig at det på ingen måde er sikkert at arbejdet kan sælges; ikke blot er arbejdet som alle andre varer underkastes markedets tilfældigheder, men hertil kommer at udbudet af netop denne vare i sidste instans ikke kan tilpasses efterspørgslen, eftersom mængden af arbejdskraft bestemmes udenfor markedsøkonomien. Det er tilfældigt i dobbelt potens om den fallerede agent har held til at sælge sit arbejde. Derfor er det forkert at sætte udstødningen og den polarisering, der er indbegrebet heri, i parentes. I stedet må denne mulighed ses som logisk ligeberettiget med det tilfælde, hvor det lykkes at sælge arbejdet.

For det andet går Marx ud fra at en agent bliver uselvstændig ved at blive berøvet de materielle produktionsbetingelser (redskaber og jord), således at hun er henvist til at sælge sin arbejdskraft (sit arbejde).

Historisk er dette givetvis korrekt, jvf. Marx's egen redegørelse for 'den såkaldte oprindelige akkumulation', der for en stor del handler om hvordan bønderne blev tvunget ud i lønarbejde ved at blive berøvet adgang til jorden.

Logisk er der imidlertid ingen grund til på dette punkt at tilkende arbejdskraften en privilegeret stilling. Den fallerede producent står med

arbejdskraft, maskiner og jord, som hun ikke selv kan kombinere til et sælgeligt produkt; derfor er hun henvist til at forsøge at sælge ydelserne fra disse faktorer.⁴ Dette er det eneste, der ligger fast. Når en agent må opgive at fortsætte som selvstændig producent, kan det bl.a. skyldes at hun besidder forældede faktorer; så længe efterspørgslen efter arbejde overvejende retter sig mod simpelt arbejde gælder dette ikke arbejdskraften, men når efterspørgslen skifter til kvalificeret arbejde, mister arbejdskraften på dette punkt sin privilegerede stilling.

Hvis vi tænker på vor barndoms skomager er det klart, at han næppe kan gøre sig håb om at sikre sin fremtidige existens ved at udleje sit produktionsapparat, såfremt han går fallit. Men her må det erindres at den almene markedsøkonomi, der blev analyseret i Bog 2, var defineret ved som subjekt at have en privatejer, dvs. en selvstændig - eller asocial - agent; ofte forestillede vi os privatejeren som et individ, men markedsøkonomiens juridiske subjekt kunne også være fx en familie eller en virksomhed (hvor vi så blot så bort fra dennes specifikt kapitalistiske træk, herunder specielt arbejdets form som lønarbejde). Privatejeren var i princippet en black box, altså uidentificeret; almen markedsøkonomi (simpel vareproduktion) skal **ikke** forstås som en primitiv førkapitalistisk produktionsmåde, men som et abstrakt træk ved den fuldt udviklede kapitalisme. Og hvis det er en større virksomhed, der går ned i konkurrencen, er det straks lettere at forestille sig at ejeren (eller ejerne) kan søge lykken ved at udleje virksomhedens 'maskiner' og 'jord'.

Agenter, der kun ejer sælgelige maskin- eller jordydelse, er lige så uselvstændige som lønarbejdere, og deres 'aflønnning' kan ligge betydeligt under den, som en højtuddannet lønarbejder kan opnå. Der er ikke nogen indre, nødvendig sammenhæng mellem rigdom og eje af produktionsmidler på den ene side og fattigdom og besiddelse af arbejdskraft på den anden side; polariseringen er ikke nødvendigvis en modsætning mellem den objektive og subjektive rigdom. Sådan så det blot ud på Marx's tid (og i vore dage i store dele af den fattige verden).

Når Marx's polariseringsteori er forskellig fra den her foreslåede hænger det således oplagt sammen med historiske forhold. Men fundamentalt beror det på, at en teori baseret på arbejdsværdilæren og én baseret på privatejendommen indebærer forskellige metodologier.

Når arbejdsværdilæren er præmis - og det er den i realiteten hos Marx - må man i første omgang se bort fra afvigelserne herfra. Prisen antages at

være lig med arbejdsværdien og derfor ses der bort fra konkurrencen mellem udbud og efterspørgsel. Nok mener Marx at det er konkurrencen, der virkeliggør markedssammenhængene, men i denne proces fordrejer og tilslører den væsenet, dvs. værdibestemmelserne. Konkurrencen er **skin** eller 'Schein', som det hedder i titlen på 3. Kapitalbinds Kapitel 50 (Marx, 1894).

Derfor hverken vil eller kan Marx udlede polariseringen af konkurrencen indenfor den almene markedøkonomi (simpel vareproduktion). Han mener klart at denne produktionsmåde er modsætningsfuld og ustabil, men han formår ikke at udnytte dette i kapitalovergangen. Efter Grundrisse's mislykkede forsøg på at udlede pengeophobningen immanent, på grundlag af arbejdsværdilæren, henvises han til at begribe den polarisering, der ifølge ham selv konstituerer kapitalforholdet, som **historisk genereret forudsætning** (handelskapitalen der skaffer pengeophobning på den ene side, 'enclosure' etc. der skaffer de fuglefri proletarer på den anden side). Polariseringen udvikles **ikke immanent** i den økonomiske fremstilling (noget andet er at Marx senere viser, hvordan den 'færdige' kapitalisme - hvor polariseringen allerede er til stede - hver dag reproducerer arbejderen som 'fri' for produktionsmidler).

Set fra privatejendommens vinkel, derimod, er udgangspunktet ikke de socialt nødvendige arbejdsværdier, men de socialt tilfældige bytteforhold. Når privatejerne støder ind i hinanden på markedet, bliver det derfor tilfældigt om de kan reproducere sig selv som selvstændige agenter. Dette sammenstød er netop konkurrencen, - som derfor får en central rolle i fremstillingen af markedøkonomiens disharmoniske karakter og overgangen til kapital.

Vi kan konkludere at Marx af historiske og metodologiske grunde er afskåret fra at udlede polariseringen, dermed kapitalen, immanent, af markedskonkurrencen.

23.5. Marx's positive bidrag

Samtidig vil der være klart for læseren at store dele af denne afhandling ikke kunne være skrevet uden inspirationen fra Marx.

For Ricardo og neoricardianerne er profitmaximeringen en kendsgerning, der ikke har forklaring behov; for neoklassikerne og østrigerne er profitmaximeringen en kendsgerning, der ultimativt reduceres til nyttemaximering. Marx er den eneste, der holder fast i skandalen: At penge er

blevet mål i sig selv, hvorved alle de fornuftige sammenhænge fra den almene markedsøkonomi vendes på hovedet; brugsværdi/nytte er ikke længere mål, men er degraderet til middel for pengene. For andre økonomiteoretikere har kapitalfænomenerne nok specielle karakteristika (fx tidspræference), men disse ses ikke i modsætning til den almene markedsøkonomi, i stedet søges de forstået ved at applicere de gammelkendte sammenhænge på kapitalfænomenerne. Kun Marx ser kløften mellem markedsøkonomi og kapitalisme, og i 1858 (Grundrisse) så han endog økonomiteoriens store opgave: At forstå den 'onde' kapitalisme ved at udlede den af den 'gode' markedsøkonomi (som derfor måske ikke er så god endda).

At Marx har ret i disse ting må naturligvis på dette sted i afhandlingen, hvor kapitalen endnu ikke er blevet fremstillet, fremstå som hypoteser, om end vi efterhånden har fået samlet en del bevismateriale.

NOTER

1. I det antikke Grækenland tjente salget af arbejdskraften til at indfri gæld.
2. "It is when the market price of labour exceeds its natural price, that the condition of the labourer is flourishing and happy, that he has it in his power to command a greater proportion of the necessaries and enjoyments of life, and therefore to rear a healthy and numerous family. When, however, by the encouragement which high wages give to the increase of population, the number of labourers is increased, wages fall again to their natural price, and indeed from a reaction sometimes fall below it" (Ricardo, 1817: 116). Arbejdets naturlige pris er bestemt som den løn, der tillader arbejderbefolkningen at subsistere i uændret antal.
3. For ikke at komplicere sagen ser jeg i det følgende bort fra at, at højere løn meget vel kan tænkes at reducere arbejdsudbudet, fordi arbejderne ræsonnerer at de nu kun behøver at arbejde kortere tid for at tjene en bestemt ønsket indkomst; vice versa ved lavere løn.
4. Det er muligt at sælge maskinen og jorden, snarere end ydelserne fra disse faktorer, men derved berøver agenten sig selv sit fremtidige indtægtsgrundlag, dvs. dømmes sig selv til udstødning. Derfor ser jeg bort herfra.